

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2025-yil 4-son

VOLUME 5 / ISSUE 4 / 2025
ISSUE DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.5.4

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ

Crossref
Content
Registration

MUASSIS:
TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Ushbu jurnal O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:
Y. Mahmudov, E. Sharipov,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik,
E. Mustafayev

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 22-dekabrda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 6,2

Adadi: 100. Buyurtma: № 202.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY’ATI

BOSH MUHARRIR

N. Salayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

Y. Kolenko – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘ining birinchi o‘rinbosari

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

D. Bazarova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

MAS’UL MUHARRIR

Sh. Xaydarov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi mudiri o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI A’ZOLARI

M. Rustambayev – O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

A. Otajonov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori

O. Mahkamov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi dotsent v.b., yuridik fanlar doktori

Q. Abdurasulova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

S. Niyozova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

V. Davlyatov – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi huzuridagi Parlament tadqiqotlari instituti direktorining o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

A. Baratov – Toshkent davlat yuridik universiteti Kriminalistika va huquqiy ekspertiza kafedrasi mudiri, yuridik fanlar nomzodi

D. Musayev – Bojxona institutining Umumhuquqiy fanlar kafedrasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

I. Nikonov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi boshqarma boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

N. Hojiyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi dotsenti v.b.

P. Xojabekov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi o‘qituvchisi, yuridik fanlar nomzodi

D. Nurumov – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura kafedrasi professori v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

**УЧРЕДИТЕЛЬ:
ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Научно-практический журнал «Криминология и уголовное правосудие» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 18 марта 2021 года с удостоверением № 1160.

Журнал создан при сотрудничестве с Правоохранительной академией Республики Узбекистан.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Й. Махмудов, Э. Шарипов,
Ш. Бекназарова, Е. Яромолик,
Э. Мустафаев

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев
Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.

Тел.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.
Факс: (0371) 233-37-48.
Веб-сайт: www.ccj.tsul.uz
E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1386.

Издательская лицензия от
29.11.2023, № 174625.

Журнал передан в типографию
22.12.2025.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 6,2. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 202.

Лицензия типографии от
№ 174626, 29.11.2023.

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Н. Салаев – профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Е. Коленко – первый заместитель начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Д. Базарова – заведующая кафедрой уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Ш. Хайдаров – заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

М. Рустамбаев – начальник Университета общественной безопасности Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

А. Отажонов – заведующий кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Махкамов – и. о. доцента кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

К. Абдурасулова – профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

С. Ниёзова – профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

В. Давлятов – заместитель директора Института парламентских исследований при Законодательной палате Олий Мажлиса Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

А. Баратов – заведующий кафедрой криминалистики и судебной экспертизы ашкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук

Д. Мусаев – заведующий кафедрой общеправовых дисциплин Таможенного института, доктор философии по юридическим наукам, доцент

И. Никонов – начальник управления Администрации Президента Республики Узбекистан, доктор философии по юридическим наукам

Н. Хожиев – и. о. доцента кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

П. Хожобеков – преподаватель кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции ашкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук

Д. Нурумов – и. о. профессора кафедры суда, правоохранительных органов и адвокатуры ашкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

**FOUNDER:
TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW**

The scientific-practical journal "Criminology and Criminal Justice" was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on March 18, 2021, with certificate No. 1160.

This journal was founded in cooperation with the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
Y. Makhmudov, E. Sharipov,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik, E. Mustafaev

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Editorial office address:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.

Phone: (0371) 233-66-36,
233-41-09.

Fax: (0371) 233-37-48.

Website: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Subscription index: 1386.

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 22.12.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 6,2.

Units: 100. Order: № 202.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

N. Salaev – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Y. Kolenko – First Deputy Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

D. Bazarova – Head of the Department of Criminal Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

Sh. Khaydarov – Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

M. Rustambayev – Head of the University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

A. Otajonov – Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

O. Mahkamov – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Q. Abdurasulova – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

S. Niyozova – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

V. Davlyatov – Deputy Director of the Institute of Parliamentary Research under the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

A. Baratov – Head of the Department of Criminalistics and Forensic Examination of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

D. Musaev – Head of the Department of General Legal Sciences of the Customs Institute, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

I. Nikonov – Head of a Department of the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

N. Hojiyev – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law

P. Khojabekov – Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

D. Nurumov – Acting Professor of the Department of Court, Law Enforcement Agencies and Advocacy of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

MUNDARIJA

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH

Sobitova Umidaxon Murod qizi

UMUMIY NAZORAT PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATINING UNIVERSAL
YO'NALISHI SIFATIDA: NAZARIY-HUQUQIY TAHLIL 8

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Nurmanov Xolbek Rahmatilla o'g'li

KIBERJOSUSLIK TUSHUNCHASI VA UNING OBYEKTIGA OID AYRIM
MULOHAZALAR18

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Raximova Ulzana Xamidullayevna

IQTISODIY JINOYATLARNI TERGOV QILISH DAVOMIDA BAHOLASH
XIZMATIDAN FOYDALANISH ASOSLARI28

Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich

AYBLOV TUSHUNCHASINING DA'VO VA JINOIY TA'QIB TUSHUNCHALARI BILAN
O'ZARO NISBATI40

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.07 – СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

Собитова Умидахон Мурод кизи

ОБЩИЙ НАДЗОР КАК УНИВЕРСАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ 8

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Нурманов Холбек Рахматилла угли

НЕКОТОРЫЕ СУЖДЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С ПОНЯТИЕМ КИБЕРШПИОНАЖА
И ЕГО ОБЪЕКТОМ 18

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

Рахимова Ульзана Хамидуллаевна

ОСНОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОЦЕНОЧНЫХ УСЛУГ В ХОДЕ
РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ 28

Утениязов Кеулимжай Куанышбаевич

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЯ ОБВИНЕНИЯ С ПОНЯТИЯМИ ИСКА И
УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ 40

CONTENTS

12.00.07 – JUDICIAL BRANCH. PROSECUTOR'S CONTROL. ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT. ADVOCACY

Sobitova Umidakhon Murod kizi

GENERAL SUPERVISION AS A UNIVERSAL DIRECTION OF THE ACTIVITIES
OF PROSECUTOR'S OFFICES: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS 8

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Nurmanov Kholbek Rahmatilla ugli

SOME CONSIDERATIONS ON THE CONCEPT OF CYBERSPIONING AND
ITS OBJECT 18

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

Rakhimova Ulzana Khamidullaevna

FUNDAMENTALS FOR USING EVALUATION SERVICES DURING
THE INVESTIGATION OF ECONOMIC CRIMES 28

Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich

THE CORRELATION BETWEEN THE CONCEPT OF ACCUSATION AND
THE CONCEPTS OF CLAIM AND CRIMINAL PROSECUTION 40

Kelib tushgan / Получено / Received: 28.08.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 03.09.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 22.12.2025

DOI: 10.51788/tsul.ccj.5.4./RCFY8267

UDC: 343.37:343.1(045)(575.1)

IQTISODIY JINOYATLARNI TERGOV QILISH DAVOMIDA BAHOLASH XIZMATIDAN FOYDALANISH ASOSLARI

Raximova Ulzana Xamidullayevna,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Jinoyat-protsessual huquqi kafedrasi dotsenti v. b.,

yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

ORCID: 0000-0001-5879-5377

e-mail: ulzananar@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy jinoyatlar sonining ortib borayotgani munosabati bilan ushbu toifadagi jinoyatlar yuzasidan olib boriladigan dastlabki tergov jarayonida baholash xizmatlaridan foydalanishning huquqiy va amaliy asoslari yoritilgan. Xususan, davlat mulkini o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-taroj qilish, bojxona qonunchiligini buzish, soliq majburiyatlaridan bo'yin tovlash, noqonuniy tamaki va alkogol mahsulotlari savdosi, noqonuniy dori vositalari aylanmasi hamda jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish kabi iqtisodiyot va tadbirkorlik sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish jarayonida jinoyat sodir etishda foydalanilgan mol-mulk va jinoyat natijasida orttirilgan daromadlarning haqiqiy qiymatini aniqlash maqsadida baholash o'tkazish hamda baholash hisobotini jinoyat ishi bo'yicha dalil sifatida e'tirof etish masalalari tahlil qilingan. Iqtisodiy jinoyatlar oqibatida yetkaziladigan moliyaviy zarar hajmini inobatga olgan holda byudjet xavfsizligini ta'minlashda baholash institutining muhim ahamiyatga egaligi asoslab berilgan. Shu munosabat bilan mazkur jinoyatlar bo'yicha olib boriladigan dastlabki tergov jarayonida dalillash tizimida baholash institutiga alohida va chuqur e'tibor qaratish zarurligi ta'kidlangan. Shuningdek, maqolada iqtisodiy jinoyatlarni dalillash jarayonida baholash institutining o'рни va ahamiyatini aniqlash maqsadida xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlari, baholash sohasiga oid milliy hamda xorijiy qonunchilik normalari tahlil qilingan hamda huquqni qo'llash amaliyotida uchraydigan holatlar misol tariqasida keltirilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy xavfsizlik, baholash, iqtisodiy jinoyatlar, byudjet

ОСНОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОЦЕНОЧНЫХ УСЛУГ В ХОДЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Рахимова Ульзана Хамидуллаевна,
доктор философии по юридическим наукам,
и. о. доцента кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье в связи с ростом количества экономических преступлений в Республике Узбекистан рассматриваются правовые и практические основы использования оценочных услуг в процессе предварительного расследования преступлений указанной категории. В частности, проанализированы вопросы проведения оценки и признания отчёта об оценке в качестве доказательства по уголовному делу при расследовании преступлений в сфере экономики и предпринимательской деятельности, таких как присвоение или растрата государственного имущества, нарушение таможенного законодательства, уклонение от исполнения налоговых обязательств, незаконный оборот табачной и алкогольной продукции, лекарственных средств, а также легализация доходов, полученных преступным путём, в целях установления действительной стоимости имущества, использованного при совершении преступления, и доходов, полученных в результате преступной деятельности. С учётом объёма финансового ущерба, причиняемого экономическими преступлениями, обоснована значимость института оценки в обеспечении бюджетной безопасности. В этой связи подчёркивается необходимость уделяния особого и углублённого внимания институту оценки в системе доказывания в ходе предварительного расследования указанных преступлений. Кроме того, в статье проанализированы научные исследования зарубежных учёных, нормы национального и зарубежного законодательства в сфере оценки, а также приведены примеры из правоприменительной практики в целях определения роли и значения института оценки в процессе доказывания экономических преступлений.

Ключевые слова: экономическая безопасность, оценка, экономические преступления, бюджет

FUNDAMENTALS FOR USING EVALUATION SERVICES DURING THE INVESTIGATION OF ECONOMIC CRIMES

Rakhimova Ulzana Khamidullaevna,
Acting Associate Professor of the Department of Criminal Procedure Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. This article highlights the legal and practical basis for using appraisal services during the preliminary investigation of this category of crimes in connection

with the increasing number of economic crimes in the Republic of Uzbekistan. In particular, in the process of investigating crimes in the sphere of economics and entrepreneurship, such as embezzlement or misappropriation of state property, violation of customs legislation, tax evasion, illegal trade in tobacco and alcohol products, illegal drug trafficking, as well as the legalization of proceeds from criminal activity, in order to determine the real value of property used in the commission of a crime and proceeds obtained as a result of a crime, the issues of conducting an appraisal and recognizing an appraisal report as evidence in a criminal case were analyzed. The importance of the assessment institute in ensuring budget security, taking into account the amount of financial damage caused by economic crimes, is substantiated. In this regard, the need to pay special and deep attention to the institution of assessment in the system of evidence during the preliminary investigation of these crimes was emphasized. The article also analyzes the scientific research of foreign scientists in order to determine the role and importance of the assessment institute in the process of proving economic crimes and the norms of national and foreign legislation in the field of assessment and also provides examples of cases encountered in law enforcement practice.

Keyword: *economic security, valuation, economic crimes, budget*

Kirish

2017-yildan boshlab bugungi kunga qadar O'zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyotini rivojlantirishga qaratilgan izchil va keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu o'zgarishlar mamlakatimiz fuqarolari uchun tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishda keng imkoniyatlar yaratib berishi bilan izohlanadi. Natijada bugungi kunda tadbirkorlik subyektlari soni jadal sur'atlarda ortib bormoqda hamda ularning faoliyati natijasida shakllanayotgan daromadlardan undirilayotgan soliq va boj to'lovlari davlat byudjeti daromadlarining asosiy qismini tashkil etmoqda. Shakllangan davlat byudjeti davlat siyosatini amalga oshirish va uni moliyaviy jihatdan ta'minlash maqsadida har yili turli yo'nalishlarga taqsimlanib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarining moliyaviy asosi bo'lib xizmat qiladi. Biroq Prezidentimiz tomonidan fuqarolar uchun tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga yaratilgan qulay sharoitlarga qaramasdan, ayrim shaxslar mazkur imkoniyatlardan jinoiy maqsadlarda foydalanib, oson va noqonuniy daromad topishga intilayotganini ham kuzatish mumkin. Mazkur shaxslarning jinoiy faoliyati natijasida davlat byudjetiga yetkazilayotgan moddiy zarar miqdorini inobatga olgan holda, bunday harakatlarni mamlakat iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida baholash mumkin. Kriminogen vaziyatni tahlil qilish natijalariga ko'ra, 2019–2023-yillar oralig'ida respublikamizda qayd etilgan jinoyatlar soni 2,3 baravarga oshgan bo'lib, eng ko'p qayd etilgan jinoyatlar iqtisodiyot sohasiga to'g'ri kelgan va ularning ulushi 43,8 foizni tashkil etgan (UZSTAT, 2023). Ushbu jinoyatlar oqibatida yetkazilgan iqtisodiy zarar miqdori ko'pincha bazaviy hisoblash miqdorining 500 baravaridan ortiq summani tashkil etgani aniqlangan.

Davlat byudjetiga bevosita zarar yetkazuvchi va unga tahdid soluvchi iqtisodiy jinoyatlar turkumiga O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 167-, 182-, 184-, 186¹-, 186³- hamda 243-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi. Mazkur jinoyatlar yurtimizda xufiyona iqtisodiyotning vujudga kelishi va kengayishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. 2024-yil 16-yanvar kuni makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bo'yicha ustuvor vazifalar muhokamasiga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev yashirin iqtisodiyot adolatli raqobat muhitiga va halol tadbirkorlar faoliyatiga jiddiy to'siq bo'layotganini ta'kidlab, ushbu salbiy holatlarni bartaraf etish yuzasidan qo'shimcha choralar ko'rish zarurligini qayd etdi (Mirziyoyev, 2024).

Yuqorida ko'rsatilgan iqtisodiy jinoyatlar turkumi bo'yicha dastlabki tergovni olib borish O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti, prokuratura hamda Davlat xavfsizlik xizmati tergov bo'linmalari vakolatiga kiradi va ular tomonidan tegishli tergov harakatlari amalga oshiriladi. Mazkur jinoyatlarni isbotlashga qaratilgan dalillarni to'plash jarayonida tergov organlari Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan tergov harakatlaridan, xususan, hujjatli taftish o'tkazish, tovarshunoslik va bojxona ekspertizalarini tayinlash, shuningdek, boshqa protsessual choralar orqali dastlabki tergovni amalga oshiradi.

Iqtisodiy jinoyatlar murakkab va ko'p bosqichli sxemalar asosida, pinhona tarzda sodir etilib, ularni dalillash jarayoni maxsus bilimlarni talab qiladi. Shu sababli tergov va sud-ekspertiza xodimlari yetarli darajadagi iqtisodiy bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Ayniqsa, buxgalteriya hisobi orqali daromad va mol-mulkni yashirish, hisobotlarda ro'yxatdagi va haqiqiy ko'rsatkichlarni buzib ko'rsatish, xo'jalik (iqtisodiy) operatsiyalarini moliyalashtirish va kreditlash qoidalarini buzish yo'li bilan amalga oshirilgan yashirin o'g'irliklarni fosh etishda iqtisodiy bilimlar majmuasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy sohadagi jinoyat ishlarini tergov qilish jarayonida yuzaga keladigan va kompleks iqtisodiy ekspertizalar yordamida hal etiladigan masalalar qatoriga birlashma va korxonalarning davlat topshiriqlarini bajarishda yo'l qo'yan kamchiliklarini aniqlash, iqtisodiy ko'rsatkichlarni asossiz yoki to'liqsiz hisobda aks ettirish holatlarini fosh etish, shuningdek, ishlab chiqarishdagi buzilishlar oqibatida yetkazilgan zararni aniqlash masalalari kiradi (Bazarova & Astanov, 2020).

Mazkur maqolada yuqorida qayd etilgan iqtisodiy jinoyatlar yuzasidan jinoyat ishlari yurituv jarayonida baholash institutidan foydalanishning huquqiy asoslari, amaliy afzalliklari va muhim ahamiyati yoritiladi. Jumladan, iqtisodiy jinoyatlarni tergov qilishda baholash xizmatlaridan foydalanish nafaqat yetkazilgan moddiy zarar miqdorini aniqlash, balki ayrim hollarda baholash hisobotining jinoyatni to'g'ri kvalifikatsiya qilish, uni dalil sifatida e'tirof etish hamda sud tomonidan adolatli va asosli hukm chiqarilishi uchun muhim asos bo'lib xizmat qilishi mumkinligi asoslab beriladi.

Mazkur mavzu bo'yicha olib borilgan izlanishlar davomida iqtisodiy jinoyatlarning bugungi kunda dolzarb masalaga aylangani sababli, ushbu jinoyatlarni tergov qilishda baholash xizmatlaridan foydalanishning asoslari va foydasini aniqlash maqsadida

xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari, milliy hamda xorijiy davlatlar qonunchiligi, shuningdek, tergov amaliyoti tahlil qilindi va mazkur natijaga erishildi.

Asosiy qism

Yurtimizda tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlar tomonidan o'tkazilayotgan tezkor-tadbirlar natijasida yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish yo'lida ko'plab jinoyatlarning oldi olinmoqda. Mazkur tezkor-tadbirlar natijasida noqonuniy tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanayotgan, ya'ni kiritim qilinmagan, aksiz markasi mavjud bo'lmagan, raqamli markirovkalanmagan, kontrafakt, noqonuniy ishlab chiqarilgan hamda sotuvga yaroqsiz bo'lgan mahsulotlar savdosi bilan shug'ullanishda gumon qilingan shaxslar aniqlanib, protsessual tartibda ushlangan. Shuningdek, ular tomonidan sotuvga qo'yilgan mahsulotlar ashyoviy dalil sifatida olib qo'yilmoqda.

Mazkur huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan axborot-kommunikatsiya vositalarida yoritilgan quyidagi misollarni keltirish mumkin:

Bosh prokuratura huzuridagi Departamentning Olmazor tumani bo'limi va IIBB xodimlari hamkorligida o'tkazilgan tezkor tadbirda "R" MChJ rahbari G'J. "Jiydali" MFY hududidagi savdo do'konida 25 turdagi 3 407 quti aksiz markasiz va 293 quti elektron tamaki mahsulotlarini sotuvga qo'yganligi aniqlanib, ushbu mahsulotlar ashyoviy dalil sifatida olingan (Department for combating economic crimes under the general prosecutor's office of the republic of Uzbekistan, 2025).

"Yallama" chegara bojxona postida yurtimizga kirib kelgan yuk avtotransport vositasi bojxona nazoratidan o'tkazildi. Bojxona ko'rigi vaqtida yuk kuzatuv hujjatlarida ko'rsatilgan va og'zaki so'rovda ma'lum qilinmagan, transport vositasining yukxonasida joylashtirilgan 1291 dona dori vositalari aniqlandi (Tashkent Regional Customs Department, 2025).

Bundan tashqari, davlat organlari tomonidan davlat xaridlarini amalga oshirish jarayonida tovar narxlarining asossiz ravishda oshirilgan yoki kamaytirilgan holda ko'rsatilishi bilan bog'liq holatlar ham uchrab turadi. Bunday holatlar bo'yicha o'tkazilgan taftish tekshiruvlari natijalariga asosan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 167-moddasi bilan jinoyat ishlari qo'zg'atilib, ular yuzasidan dastlabki tergov harakatlari olib boriladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan jinoyatlarni aniqlash va dalillash jarayonida baholash xizmatlariga ehtiyoj mavjudligi inobatga olinib, baholash xizmatlaridan foydalanish hamda baholash hisobotini jinoyat ishida dalil tariqasida e'tirof etishning huquqiy va amaliy asoslari quyida bayon etiladi.

Mazkur jinoiy holatlarda jinoyat oqibatida yetkazilgan zararni aniqlash maqsadida tovarlarning o'rtacha bozor narxini belgilash tergovga qadar tekshiruv va dastlabki tergov jarayonida jinoyat ishini qo'zg'atish hamda aybni isbotlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Baholash faoliyati yurtimizda "Baholash faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq tartibga solinadi. Mazkur qonunning 3-moddasiga ko'ra, baholash faoliyati baholovchi tashkilot tomonidan baholash obyektining qiymatini aniqlashga qaratilgan faoliyat sifatida belgilangan.

Baholash faoliyatining asosiy maqsadi baholanuvchi obyektning qiymatini aniqlashdan iborat bo'lib, uning natijasida baholangan obyektga nisbatan bozor

qiymati yoki bozordan farqlanuvchi qiymat belgilanadi hamda baholash pul ifodasida amalga oshiriladi. Baholash obyektining bozor qiymati uning eng ehtimoliy narxi bo'lib, ushbu narx baholash obyektining ochiq bozorda raqobat sharoitida, bitim taraflari barcha zarur axborotga ega bo'lgan holda, o'z manfaatlarini ko'zlab, oqilona va ixtiyoriy ravishda harakat qilgan vaziyatda, bitim narxiga ta'sir etuvchi favqulodda holatlar, jumladan, taraflardan birining bitim tuzishga majburiyati mavjud bo'lmagan sharoitda shakllanadi.

Qonunning 5-moddasida baholash obyektlari jumlasiga alohida moddiy obyektlar (ashyolar), shaxs mol-mulkini tashkil etuvchi ashyolar majmui, shu jumladan, muayyan turdagi (ko'char yoki ko'chmas) mol-mulk, mol-mulkka yoki uning tarkibidagi ayrim ashyolarga bo'lgan mulk huquqi va boshqa ashyoviy huquqlar, talab qilish huquqlari, majburiyatlar (qarzlari), ishlar, xizmatlar, axborot, intellektual mulk obyektlari hamda qonunchilikka muvofiq fuqarolik muomalasida bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa fuqarolik huquqlari obyektlari kiritilgan. Mazkur obyektlarning barchasi iqtisodiy jinoyat sodir etish jarayonida qo'llanishi, shuningdek, jinoyat sodir etilishi natijasida jinoyatchi tomonidan foyda tariqasida egallanishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy jinoyatlarni dalillash va yetkazilgan zarar miqdorini aniqlashda baholash xizmatlaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Keyingi o'rinlarda Jinoyat kodeksining 167-, 182-, 184-, 186¹-, 186³- hamda 243-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni dalillash jarayonida baholash o'tkazish uchun asoslar bayon etiladi:

O'zganing mulkini rastrata va o'zlashtirish yo'li bilan talon-taroj qilish jinoyati milliy xavfsizligimizga tahdid soluvchi jinoyatlardan biri bo'lib, mazkur jinoyatning byudjet tizimiga ta'siri bevosita va salmoqlidir. Misol tariqasida keltiradigan bo'lsak, "A" nomli davlat tashkiloti tomonidan tovar-moddiy boyliklarni xarid qilish jarayonida tadbirkorlik subyekti bilan to'g'ridan to'g'ri oldi-sotdi shartnomasini tuzish yoki "elektron-auksion" tizimida tovarlarni eng past narxda taklif qilgan tadbirkor bilan shartnoma tuzilib, keyinchalik mazkur shartnomaga o'zgartirishlar kiritish orqali (masalan, qo'shimcha tovar-moddiy boyliklar sotib olish, subpudratchilar bilan shartnoma tuzish) shartnomada xarid qilinayotgan narsalarning bahosi o'rtacha bozor narxiga nisbatan oshirilgan holda ko'rsatiladi. Natijada mazkur shartnoma obyektining xarid qilinishi oqibatida byudjet mablag'laridan ortiqcha mablag' sarflanishi alomatlari vujudga keladi.

Bunday jinoyatlarni tergov qilish davomida baholash xizmatlaridan foydalanilib, davlat organi tomonidan sotib olingan materiallarning shartnomalarda ko'rsatilgan summasi xuddi shunday rusumdagi va turdagi materiallarning bozordagi narxi hamda xususiyatlari bilan taqqoslanadi. Natijada byudjetdan ortiqcha mablag'lar sarflanganligi dalillanishiga imkoniyat yaratiladi. Amaliyotdan misol keltiradigan bo'lsak, yaqinda davlat organi mansabdor shaxsi – sobiq suv xo'jaligi vazirining birinchi o'rinbosari tomonidan rasmiy beparvolik namoyon etilishi oqibatida nasos stansiyalarini modernizatsiya qilish bilan bog'liq yirik loyihaning qiymati 95,4 million dollarga oshirilgan. Bu esa byudjetdan 3,7 milliard so'm (296 ming dollar) miqdorida asossiz mablag' sarflanishiga olib kelgan holat sifatida qayd etilgan (FERGANA.NEWS, 2024).

Davlatimiz byudjet mablag'lari asosan soliq va boj tushumlaridan shakllanadi. Mazkur bojxona tushumlari tadbirkorlar tomonidan respublikamiz hududiga bojxona-chegara postlari orqali olib kiriladigan tovarlardan undiriladi. Biroq bojxona ko'rigini chetlab o'tish orqali boj to'lamaslikni o'ziga maqsad qilib, jinoiy faoliyatni amalga oshiruvchi shaxslar ham mavjud. Ushbu shaxslar o'z jinoiy rejasini bojxona-chegara hududidan ayrim tovarlarni yashirgan holda olib o'tish va bojxona yuk deklaratsiyasida aks ettirmaslik yo'li bilan amalga oshiradi. Bunday tovarlarga nisbatan baholash o'tkazilganda, to'lanishi lozim bo'lgan boj summasi aniqlanadi. Mazkur amaliyot deyarli barcha bojxona qonunchiligini buzish bilan bog'liq qonunbuzarliklar va jinoyatlarni tergov qilish jarayonida qo'llanadi.

Jinoyat kodeksining 182-moddasida nazarda tutilgan bojxona to'g'risidagi qonunchilikni buzish xavfli jinoyatlardan biri bo'lib, bunda tajovuz iqtisodiyot sohasidagi ijtimoiy munosabatlarga yo'naltirilgan. Davlatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida bojxona to'g'risidagi qonunchilikni buzish uyushgan-korrupsiyalashgan, aldash-g'arazli va ko'pchilik hollarda davlatlararo jinoyatchilikning barqaror belgilariga ega bo'lib, sifat jihatidan rivojlanish tendensiyasiga ega. Ushbu jinoyat sohasidagi juda katta daromadlar "xufiyona iqtisodiyot" asoslaridan biri hisoblanadi (Akhmad, 2021).

Tamaki va alkogol mahsulotlari savdosi bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyektlari orasida ayrimlari bojxona ko'rigini chetlab o'tish yo'li bilan olib kirilgan, aksiz markasi va kirim hujjatlari mavjud bo'lmagan tamaki va alkogol mahsulotlarini naqd pulga sotib olib, chakana savdoni amalga oshiradi. Mazkur iqtisodiy jinoiy faoliyat soliq va bojxona to'lovlaridan bo'yin tovlashni o'z ichiga olib, byudjetga juda katta zarar yetkazadi. Ushbu jinoyat bo'yicha olib boriladigan dastlabki tergov davomida ashyoviy dalil sifatida olib qo'yilgan tamaki va alkogol mahsulotlariga nisbatan baholash o'tkazilib, mazkur tovarlarning umumiy qiymati aniqlanadi. Bundan tashqari, tergov davomida hujjatli taftish tayinlash orqali, taftish dalolatnomasiga asosan yuqorida ko'rsatilgan ashyoviy dalil sifatida olib qo'yilgan tovarlar summasidan byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq va boj to'lovlari hisoblanadi. Bu esa jinoyat ishi bo'yicha ayblanuvchi shaxslarning aybini JKning 182- va (yoki) 184-moddalari bilan to'ldirishga hamda byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq va boj mablag'larini undirishga asos bo'ladi.

Farmatsevtika bozoriga to'xtaladigan bo'lsak, dori vositalari yoki tibbiyot buyumlarining chakana savdosini amalga oshiruvchi tadbirkorlik subyektlari tomonidan dori vositalari raqamli markirovkadan o'tkazilmasdan, garchand mazkur tartib majburiy hisoblanmasa ham, ayrimlari bojxona ko'rigini chetlab o'tish yo'li bilan olib kirilgan dori vositalarining savdosini amalga oshirib, soliq va boj majburiyatlaridan bo'yin tovlab, xufiyona iqtisodiyot rivojlanishiga hissa qo'shmoqda. Mazkur holatlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan aniqlangan taqdirda, tadbirkorlik subyektiga tegishli bo'lgan barcha dori vositalari ashyoviy dalil tariqasida olib qo'yilib, baholash o'tkazish yordamida mazkur dori vositalarining umumiy qiymati aniqlanadi va Jinoyat kodeksining 186³-moddasining tegishli qismlari bilan jinoyat ishi qo'zg'atilishiga asos bo'ladi. Shuningdek, mazkur jinoyat

ishlari doirasida hujjatli taftish tayinlanib, taftish dalolatnomasiga asosan ushbu dori vositalar summasidan kelib chiqqan, ya'ni to'lanishi lozim bo'lgan soliq va boj miqdori aniqlanadi. Natijada, jinoyat ishi bo'yicha ayblanuvchi shaxslarning aybi JKning 182- va (yoki) 184-moddalari bilan to'ldiriladi va byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan soliq va boj mablag'lari undiriladi.

Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish jinoyati turli xil tipologiyalarga ega bo'lib, tergov jarayonida isbotlanishi qiyin bo'lgan iqtisodiy jinoyatlar sirasiga kiradi. Masalan, davlat tashkiloti tomonidan "A" nomli tadbirkorlik subyekti bilan tovar-moddiy boyliklarni yetkazib berish to'g'risida shartnoma tuziladi va keyinchalik mazkur "A" tadbirkorlik subyekti bank hisob-raqamiga oldindan juda katta miqdordagi pul mablag'lari o'tkazib beriladi. Shundan so'ng "A" tadbirkorlik subyekti "B" nomli chet ellik tadbirkorlik subyekti bilan soxta yoki tovarsiz shartnoma tuzib, "B" tadbirkorlik subyektining chet eldagi bank hisob-raqamiga pul mablag'larini o'tkazadi. Natijada davlat tashkilotiga shartnoma shartlariga mos kelmaydigan sifatsiz yoki boshqa turdagi mahsulotlar yetkazib beriladi. Ushbu holatda JKning 167- va 243-moddalarida nazarda tutilgan o'zganing mulkini rastrata va o'zlashtirish yo'li bilan talon-taroj qilish hamda jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish jinoyatlari sodir etiladi.

Mazkur jinoyatni dalillash jarayonida yetkazib berilgan tovarlarning sotib olingan vaqtdagi narxi va xususiyatlari baholash hamda tovarshunoslik ekspertizalarini tayinlash orqali aniqlanadi va ular o'rtacha bozor narxlari hamda shartnomada ko'rsatilgan tovarlarning xususiyatlari bilan taqqoslanadi. Bu esa mazkur jinoyatni isbotlashga imkoniyat yaratadi.

Butunjahon FATF tashkilotining "Savdo operatsiyalari orqali pul yuvish" nomli hisobotida har qanday pul yuvish sxemasining asosiy maqsadi savdo operatsiyalarini suiiste'mol qilish orqali noqonuniy pul mablag'larini ko'chirish ekanligi qayd etilgan. Shuningdek, jinoyatchilar tomonidan soliq, bojxona va boshqa huquqbuzarliklarni chetlab o'tish maqsadida hisob-fakturalarni soxtalashtirish, tovar xususiyatlarini o'zgartirish kabi boshqa turdagi noqonuniy faoliyatlar amalga oshirilishi ta'kidlangan. Hisobotda "savdo operatsiyalari orqali pul yuvish"ning asosiy maqsadi tovarlarni ko'chirish emas, balki noqonuniy pul mablag'larini ko'chirish orqali ularga qonuniy tus berish ekani alohida ko'rsatib o'tilgan (FATF, 2020, December).

Olim Nikiforov B.S.ning fikriga ko'ra, biror buyum uchun yuqori narx belgilanishi uning asl qiymati bilan emas, balki pulni o'tkazish usuli sifatida namoyon bo'ladi va bu narxdagi aldov hisoblanadi. Chunki "subyekt buyum uchun aslida bunga loyiq bo'lmagan narxni belgilaydi". Olim ushbu holatni fuqarolar o'rtasida fuqarolik-huquqiy munosabatlarga kirishishda predmet narxini belgilash jarayonida aldov qo'llanishi mumkinligi, ya'ni firibgarlik (jinoiy) alomatlari uchrab turishi bilan izohlaydi.

M. Urazaliyev o'z ilmiy maqolasida, boshlang'ich narxni kamaytirish maqsadida o'tkazilgan kim oshdi savdolarini chetlab o'tish, shuningdek, davlat xaridlari qonunchiligi talablariga rioya qilmasdan tender o'tkazish o'rniga oshirilgan narxlar bilan to'g'ridan to'g'ri shartnomalar tuzish orqali ortiqcha byudjet mablag'larini sarflash va bunga

vakolati bo'lmagan tashkilotlar tomonidan mazkur holatlar sodir etilganligini, bir qator tizimli buzilishlar holatlari aniqlanganligini qayd etgan (Urazaliyev, 2023).

Xorijiy olimlar J.K. Oyadonghan va S. Ogoun o'z ilmiy ishlarida, o'zlashtirishning davlat sektoridagi firibgarlikning eng yuqori turi hisoblanishini, odamlar ataylab konvertatsiya qilishini, qo'rquv yoki vijdon buzilishsiz jamoat fondi mablag'larini shaxsiy foydalanish uchun ishlatishini, shuningdek, mazkur firibgarliklarning turiga shartnoma narxini oshirish ham kirishini ta'kidlagan (Oyadonghan & Ogoun, 2022).

Yuqorida keltirib o'tilgan olimlarning ilmiy ishlarida, davlat mulkiga qaratilgan jinoyatlarni sodir etishda shartnomada narxlarni oshirib ko'rsatish jinoyat sodir etishning bir uslubi ekanligi ko'rsatilib, fikrlar bildirilgan.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan barcha jinoyatlarni sodir etish jarayonida bevosita moddiy boyliklar qo'llanadi va mazkur moddiy boyliklarning bahosi qimmatlashtirilgan yoki arzonlashtirilgan holatlar kuzatilishi mumkin.

Baholash xizmati nafaqat iqtisodiy jinoyat ishini tergov qilishda, balki byudjet mablag'larining talon-taroj qilinishining oldini olishda ham muhimdir. Masalan, davlat buyurtmasiga asosan qurilayotgan qurilish obyekti, yo'l yoki boshqa infrastrukturallarning qurilish jarayonida xarid qilingan qurilish materiallarining asl bahosi, sarflangan pul mablag'lari qurilish natijalariga mos kelishi, qurilish xizmatlari uchun ishlatilgan byudjet mablag'lari qurilish jarayonida ekspert tomonidan baholanishi hamda taftish o'tkazish orqali mazkur ishlarda boshqa shubhali holatlar aniqlanishi mumkin.

Baholash sohasining O'zbekiston Respublikasining jinoyat protsessual qonunchiligida ko'rsatilgan normalariga nazar solsak, baholash sohasi faqatgina jinoyat ishi doirasida mol-mulkni xatlash chog'ida qo'llanishi aks ettirilgan. Ya'ni JPKning 293-moddasida xatlanayotgan mol-mulk surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan uning eskirish darajasini e'tiborga olib, baholash paytida mavjud bo'lgan bozor narxida baholanishi, zarur hollarda baholash mutaxassisi ishtirokida yoki baholovchi tashkilot tomonidan amalga oshirilishi belgilangan. Mazkur normada baholash xizmati faqatgina mol-mulkni xatlash chog'ida foydalanilishi ko'rsatilgan, lekin ushbu xizmatlardan jinoyatni dalillash maqsadida ham qo'llash mumkin.

Xorijiy olimlar L. Chuantun va L. Kondrashovanning mazkur sohada olib borgan ilmiy ishlarida, baholash sohasining rivojlanishini tartibga soluvchi huquqiy normalarning yo'qligi, shuningdek, ushbu sohani turli davlat organlari tomonidan tartibga solish, baholash faoliyatining subyektiv segmentatsiyasi, baholash faoliyatini amalga oshirishning turli tarmoq standartlari va normalarining birgalikda mavjudligi, bozor segmentlari ustidan zaif nazorat tufayli davlat mulkini tasarruf etish, yerlarni ekspropriatsiya qilish, davlat mulkini yo'qotish, bitimlarning nohaq belgilangan narxlari kabi muammolar mavjud bo'lib, ular tomonlarning huquqiy javobgarligi noaniq bo'lsa, mulk egalari zarar yetkazilishiga olib kelganligini ta'kidlab o'tishgan (Chuan'tun & Kondrashova, 2005).

O'tkazilgan mazkur tadqiqotning natijasida iqtisodiy jinoyatlarni sodir etish jarayonida, ya'ni soliq majburiyatlaridan bo'yin tovlash, o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan boshqa shaxsning mulkini talon-taroj qilish, bojxona qonunchiligini

buzish, noqonuniy tamaki va alkogol savdosi, shuningdek, jinoiy faoliyatdan topilgan daromadlarni legallashtirish kabi jinoyatlar sodir etilishida bevosita moddiy boyliklar qo'llanishi hamda mazkur boyliklar fuqarolik munosabatlari, ya'ni oldi-sotdi, ijara, sovg'a va boshqa munosabatlarga kirishish orqali tovarlarning bahosi bozor narxiga qaraganda kamaytirilib yoki oshirilib o'zgartirilishi mumkinligi muhokama qilindi.

Rossiyalik olim M.M. Yusupov o'z ilmiy ishlarida fuqarolik qonunchiligida nazarda tutilgan fuqarolik huquqlari obyektlari, shubhasiz, qiymat toifasi bilan bog'liq ekanligini, ular fuqarolik-huquqiy bitimlarning predmeti bo'lib xizmat qilishi mumkinligini, juda aniq moddiy qiymatga ega ekanligini, ya'ni mulk bilan bir qatorda nazariy jihatdan jinoiy egalik predmeti bo'lishi mumkinligini ko'rsatib o'tgan (Yusupov, 2010).

Iqtisodiy jinoyatlar yuzasidan o'tkaziladigan dastlabki tergov davomida ayblanuvchilarning aybini isbotlash maqsadida baholash xizmatlaridan foydalanish, shuningdek, baholash hisobotlarini jinoyat ishida ayrim hollarda dalil sifatida e'tirof etish mumkinligi ko'rsatib o'tildi. Mazkur hollarda tezkor-tadbirda olib qo'yilgan ashyoviy dalillarning qiymatini aniqlash, aksiz markasi bo'lmagan alkogol-tamaki mahsulotlari, raqamli markirovkalanmagan hamda kirim va bojxona hujjatlari bo'lmagan tibbiyot mahsulotlari qiymatini belgilash, mazkur mahsulotlardan to'lanishi kerak bo'lgan boj va soliq to'lovlari qiymatini aniqlash, o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-taroj qilishda yoki jinoiy daromadlarni legallashtirishda amalga oshiriladigan shubhali moliyaviy operatsiyalar yoki fuqarolik bitimlari baholash o'tkazish uchun asos bo'ladi.

Baholash natijalari faqatgina dalillash va aniqlashda emas, balki sodir etilgan jinoyat oqibatida yetkazilgan zararning miqdorini aniqlashda ham qo'llanadi. Mazkur zararning miqdori orqali Jinoyat kodeksida belgilangan moddalarning kerakli qismi bilan jinoyat to'g'ri kvalifikatsiyalanadi. Jinoyat kodeksida zararning miqdori ancha, ko'p bo'lmagan, ko'p va juda ko'p miqdorlarga bo'lingan va mazkur miqdorlarga qarab jinoyat ishini kvalifikatsiyalash hamda miqdorga qarab jazo tayinlash amalga oshiriladi. Yetkazilgan zararning aniq miqdorini aniqlash uchun baholash hisobotlari asosida tergovchi va sudya tomonidan to'g'ri kvalifikatsiyalangan jinoyat ishi sudlanuvchining adolatli jazo olishiga bevosita ta'sir qiladi.

Xulosa

Maqola muallifi tomonidan olib borilgan tadqiqot natijasida, iqtisodiy jinoyatlar davlat byudjetiga zarar yetkazishini inobatga olib, mazkur jinoyatlar bo'yicha olib boriladigan dastlabki tergov ishlari samarali olib borilishiga ilmiy hissa qo'shish maqsadida baholash instituti chuqur o'rganildi. Davlat mulkini o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-taroj qilish, bojxona qonunchiligini buzish, soliq majburiyatlaridan bo'yin tovlash, noqonuniy tamaki va alkogol savdosi, noqonuniy dori mahsulotlari savdosi hamda jinoiy faoliyatdan topilgan daromadlarni legallashtirish kabi jinoyatlarni sodir etishda bevosita moddiy boyliklar jinoyat predmeti sifatida ishlatilishi yoki jinoyat oqibatida topilgan daromad deb hisoblanishi mumkinligi ko'rib chiqildi.

Baholash xizmatlari faqat jinoyat sodir etish oqibatida yetkazilgan zararni aniqlash uchun emas, balki iqtisodiy jinoyatlar yuzasidan tergovchi tomonidan

amalgam oshiriladigan dastlabki tergov jarayonida baholash hisobotlarini dalil sifatida qo'llashda ham muhimdir. Ya'ni yuqorida ko'rsatilgan jinoyatlarni dalillash va ayblanuvchining aybini tasdiqlash hamda sudya tomonidan iqtisodiy jinoyat oqibatida yetkazilgan zararining baholash natijasida aniqlangan zarar miqdori Jinoyat kodeksi moddalaridagi tegishli qismlarga to'g'ri kelgan holda sudlanuvchiga nisbatan adolatli hukm chiqarilishiga asos bo'lishi mumkinligi keltirib o'tildi.

REFERENCES

1. Akhmad, Z. (2021). Bojxona qonunchiligini buzish jinoyatlarini tergov qilishning protsessual va huquqiy asoslari [Procedural and legal bases for investigating crimes of violation of customs legislation]. *Science LLC*.
2. Bazarova, D., & Astanov, I. R. (2020). *Kriminalistika va ekspertiza [Forensic science and expertise]*.
3. Chuan'tun, L., & Kondrashova, L. (2005). Kitay: Novye podkhody k upravleniyu gosudarstvennoy sobstvennostyu [China: New Approaches to Managing State Property]. *Problemy teorii i praktiki upravleniya [Problems of management theory and practice]*, 1, (18), 26.
4. Economy and Business. (2024). Teni na tabachnom rynke: kakova situatsiya s nezakonnoy trgovley tabakom v Uzbekistane? [Shadows in the Tobacco Market: What's the State of Illegal Tobacco Trade in Uzbekistan?]. <https://nuz.uz/2024/11/29/ten-na-tabachnom-rynke-kakova-situacziya-s-nezakonnym-oborotom-tabachnyh-izdelij-v-uzbekistane/>
5. FATF. (2020, December). Otmyvanie deneg v ramkakh trgovykh operatsiy [Trade-related money laundering] (p. 13). https://eurasiangroup.org/files/uploads/files/other_docs/FATF%20docs/Trade-Based-Money-Laundering-Trends-and-Developments_rus.pdf
6. FERGANA.NEWS. (2024). Za khishcheniya i khalatnost byvshemu zamglavy Minselkhoza Uzbekistana ogranichili svobodu [The former deputy head of the Ministry of Agriculture of Uzbekistan has had his freedom restricted for theft and negligence]. <https://fergana.agency/news/135187/>
7. Mirziyoyev, Sh. (2024). Makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash bo'yicha ustuvor vazifalar muhokama qilindi [Priority tasks for ensuring macroeconomic stability and economic development were discussed]. <http://president.uz/oz/lists/view/6971>
8. Nikiforov, B. S. (1952). *Borba s moshennicheskimi posyagatel'stvami na sotsialisticheskuyu i chastnuyu sobstvennost v ramkakh sovetskogo ugolovnogo prava [Combating fraudulent encroachments on socialist and private property within the framework of Soviet criminal law]* (p. 128). Moscow.
9. Oyadonghan, J. K., & Ogoun, S. (2022, August). Financial Misappropriation in the Nigerian Public Sector: A Determination of the Role of the Internal Auditor. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 8, 97–108.
10. Department for combating economic crimes under the general prosecutor's office of the republic of Uzbekistan. (2025). Sale of unbranded tobacco

products exposed in Tashkent. https://prodepartament.uz/uz/news/breaking_news/687a3dd1041234000186a02b

11. Tashkent Regional Customs Department. (2025). The July 2025 issue of the magazine dedicated to the activities of the Global Trade Support Program of the World Customs Organization and the Swiss Economic Cooperation Organization extensively covered Uzbekistan's active participation in this Program. <https://t.me/tvbojxona/21318>

12. Urazaliev, M. (2023). Davlat xaridlarida huquqbuzarliklarning oldini olish masalalari [Issues of preventing violations in public procurement]. *Jamiyat va innovatsiyalar [Society and innovation]*.

13. UZSTAT. (2023). Sotsialno-ekonomicheskoe polojenie Respubliki Uzbekistan [Socio-economic situation of the Republic of Uzbekistan]. https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=425&id=3142&Itemid=1000000000000

14. Yusupov, M. M. (2010). O nekotorykh voprosakh otsenki predmeta legalizatsii (otmyvaniya) denezhnykh sredstv ili inogo imushchestva, priobretennykh drugimi litsami prestupnym putem [On some issues of assessing the subject of legalization (laundering) of funds or other property acquired by other persons through criminal means]. *Vestnik Akademii ekonomicheskoy bezopasnosti MVD Rossii [Bulletin of the Academy of Economic Security of the Ministry of Internal Affairs of Russia]*, 10, 138–140.

KRIMINOLOGIYA

VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2025-yil 4-son